

سبک زندگی اخلاق معصومان علیهم السلام

اخلاق خانوادگی در رفتار و گفتار امیرمؤمنان علی علیه السلام

اشاره

رعایت اصول اخلاقی در خانواده جایگاه مهمی دارد و می‌تواند گره‌گشای بسیاری از مشکلات تربیتی و اخلاقی افراد خانواده، به‌خصوص فرزندان باشد. والدین از آن جهت که اولین الگو و معلم فرزندان می‌باشند و فرزندان اخلاق و رفتار آنها را الگوبرداری می‌کنند، می‌توانند در آنها بسیار تأثیرگذار باشند. ائمه اطهار علیهم السلام به‌ویژه امیرمؤمنان علی علیه السلام بهترین الگو برای افراد در زمینه اخلاق خانوادگی هستند. در این مجال نمونه‌هایی از اخلاق خانوادگی امیرمؤمنان علی علیه السلام را بیان می‌کنیم.

۱. اقتصاد خانواده

الف. تأمین هزینه زندگی

یکی از اصول مهم در مدیریت منزل، تأمین هزینه زندگی است. مرد باید با کار و تلاش، نیازهای اقتصادی خانواده را برطرف کند تا سر بار جامعه نگردند. امیرمؤمنان علی علیه السلام با کار و تلاش، حفر چاه، درختکاری و احداث باغ در منطقه ینیع در اطراف مدینه، توانست سرمایه فراوانی به‌دست آورد و با آن هزار برده آزاد کند، برای عمه‌ها و خاله‌های خود خانه بخرد و زنان و فرزندان خود را آبرومندانه اداره کند. وصیت‌نامه حضرت به عنوان نامه بیست و چهارم نهج البلاغه، شامل دستورالعمل اقتصادی برای اداره زنان و فرزندان آن حضرت است. حضرت تأکید می‌کند که درخت‌ها و زمین‌ها را نفروشند؛ بلکه با درآمد سالانه آن، نیازهای اقتصادی خانواده

آن حضرت را برطرف سازند.^۱

ب. میانه‌روی در مصرف

اعتدال و میانه‌روی در هر کاری مقبول و پسندیده است. میانه‌روی در امر اقتصاد و خرج کردن درآمدهای خانواده، می‌تواند راحتی و آسایش طولانی‌تری را برای خانواده به ارمغان بیاورد. در اهمیت اعتدال و میانه‌روی همین بس که حضرت امیرمؤمنان علی علیه السلام در لحظات پایان عمر گرانقدر خود، فرزندش امام حسن مجتبی علیه السلام را به میانه‌روی در زندگی سفارش می‌کند: «وَاقْتَصِدْ يَا بُنَيَّ فِي مَعِيشَتِكَ»^۲ «پسرم! در زندگانی راه اعتدال و میانه‌روی را پیش گیر...».

حضرت امیر علیه السلام در جای دیگری، در بیان اکتفا کردن به قدر ضرورت، این‌گونه اشاره می‌کند: «مَنْ اقْتَصَرَ عَلَى بُلْغَةِ الْكِفَافِ فَقَدْ انْتَهَى الرَّاحَةَ»^۳ «هر که به کفایت گذران زندگی بسنده کند، آسایش خود را پا برجاست کرده است».

گاهی حضرت امیر علیه السلام در مواقع بی‌پولی، رویه‌ای به کار می‌برد که معمولاً بسیاری از مردم آن‌گونه عمل نمی‌کنند. امام صبر می‌کرد تا زمانی که پولی به دستش برسد؛ در حالی که افراد معمولاً با قرض و یا خرید نسیه، مشکل را حل می‌کنند. در روایتی آمده است: «روزی حضرت امیرمؤمنان علی علیه السلام از مقابل قصابی عبور می‌کردند. قصاب به حضرت عرض می‌کند: ای امیرمؤمنان! گوشت خوبی است، از آن بخرید، اما حضرت می‌فرماید: پولی برای خرید ندارم. قصاب عرض می‌کند: من برای گرفتن پولش صبر می‌کنم. حضرت می‌فرماید: من در خوردن گوشت صبر می‌کنم»^۴.

ج. رابطه گناه و درآمد

خانواده‌ها سعی می‌کنند تا راهی برای افزایش درآمدهای خود پیدا کنند، اما گاهی نیز مسائلی پیش می‌آید که باعث می‌شود درآمد خانوار کم شود. این در حالی است که

۱. محمد دشتی؛ امام علی علیه السلام و اخلاق اسلامی؛ ص ۷۹.

۲. شیخ طوسی؛ الأمالی؛ ص ۷ و ۸.

۳. محمد بن یعقوب کلینی؛ الکافی؛ ج ۸، ص ۱۹.

۴. حسن بن محمد دیلمی؛ إرشاد القلوب؛ ج ۱، ص ۱۱۹.

معمولاً افراد دلیل این اتفاقات را نمی‌دانند، اما حضرت امیرمؤمنان علی علیه السلام دلیل آن را وجود گناهان معرفی می‌کند: «تَوَقَّوْا الذُّنُوبَ فَمَا مِنْ بَلِيَّةٍ وَ لَا نَقْصِ رِزْقٍ إِلَّا بِذَنْبٍ... قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ وَ مَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فِيمَا كَسَبْتُمْ أَنْبِدِيكُمْ وَ يَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ»^۱: «خود را از گناهان دور کنید؛ زیرا هیچ بلا و هیچ کم شدن رزق و روزی نیست، مگر به خاطر گناهان... خداوند متعال می‌فرماید: هر مصیبتی به شما می‌رسد، به خاطر کارهایی است که کرده‌اید و خدا بسیاری از گناهان را عفو می‌کند».

۲. مدیریت خانواده

الف) مراقبت از همسر

حضرت امیر علیه السلام در دستورالعمل اخلاقی - اجتماعی خطاب به فرزندش امام حسن علیه السلام می‌نویسد: «وَ اكْفُفْ عَلَيْهِنَّ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ بِحِجَابِكَ إِيَّاهُنَّ فَإِنَّ شِدَّةَ الْحِجَابِ أَبْقَى عَلَيْهِنَّ وَ لَيْسَ خُرُوجُهُنَّ بِأَشَدَّ مِنْ إِدْخَالِكَ مَنْ لَا يُوثِقُ بِهِ عَلَيْهِنَّ وَ إِنْ اسْتَطَعْتَ أَلَّا يَعْرِفَنَّ غَيْرَكَ فَافْعَلْ»^۲: «(زنان را روی پوشیده دار تا چشمشان به مردان نیفتد؛ زیرا حجاب، زنان را بیش از هر چیز از گزند نگه دارد. خارج شدنشان از خانه بدتر نیست از اینکه کسی را که به او اطمینان نداری، به خانه در آوری. اگر توانی کاری کنی که جز تو را نشناسد، چنان کن».

همچنین حضرت در جایی دیگر مردانی را که در رفت و آمدهای اجتماعی مطیع زنان خود هستند، سزاوار خشم و غضب خدا بر می‌شمرد و می‌فرماید: «مَنْ أَطَاعَ امْرَأَتَهُ فِي أَرْبَعَةِ أَشْيَاءَ أَكَبَّهُ اللَّهُ عَلَى مَنْحَرِيهِ فِي النَّارِ»: «هر که در چهار چیز به حرف همسرش گوش کند، خداوند او را به صورت در آتش می‌افکند». پرسیدند: آنها چیست؟ فرمود: «فِي الثِّيَابِ الرَّقَاقِ وَ الْحَمَّامَاتِ وَ الْعُرْسَاتِ وَ النَّيَاحَاتِ»^۳: «در پوشیدن لباس نازک، رفتن به حمام‌ها (زیرا عفت کلام و بدن را رعایت نمی‌کنند، رفتن به عروسی

۱. شوری: ۳۰.

۲. محمدباقر مجلسی؛ بحارالأنوار؛ ج ۷۰، ص ۳۵۰.

۳. شریف الرضی؛ نهج البلاغة؛ تصحیح صبحی صالح؛ ص ۴۰۵.

۴. محمدباقر مجلسی؛ بحارالأنوار؛ ج ۱۰۰، ص ۲۴۳.

(زیرا حجاب و جدایی زنان و مردان رعایت نمی‌شود؛ علاوه بر بدزبانی‌ها و چشم و هم‌چشمی‌ها و تفاخرهای بیجا) و نوحه‌خوانی‌ها). به طور کلی مرد باید مراقب رفت و آمدهای همسر خود باشد و او را از رفتن به مجالسی که زمینه‌ساز فساد و موجب وسوسه شیطان می‌باشد، منع کند.

امام علی علیه السلام در ضمن بیاناتی که درباره صفات ناپسند برخی زنان، مانند خودپسندی، ناشکری و بی‌صبری و مانند اینها ایراد نمود، توصیه فرمود که مراقب زن‌ها باشید تا به هلاکت نیفتند و سرپرستی خانواده را به آنان نسپارید: «فَدَارِهَا عَلَيَّ كُلِّ حَالٍ وَأَحْسِنِ الصُّحْبَةَ لَهَا لِيَصْفُو عَيْشُكَ»^۱ «با همسرت در هر حال مدارا کن و با او خوش‌رفتار باش تا زندگیت با صفا گردد».

ب) غیرت‌ورزی

یکی از خصلت‌هایی که خداوند متعال در نهاد مردان به ودیعت گذارده است، غیرت‌ورزیدن نسبت به ناموس و محارم خویش است که جلوی بسیاری از مفاسد و ناهنجاری‌های اجتماعی را می‌گیرد؛ اما گاهی به دلایل گوناگون این ویژگی در فرد ضعیف می‌شود. امیرمؤمنان علی علیه السلام این افراد را این‌گونه مورد سرزنش و لعن خود قرار می‌دهد: «يَا أَهْلَ الْعِرَاقِ نُبِّئْتُ أَنَّ نِسَاءَكُمْ يُؤَافِينَ الرَّجَالَ فِي الطَّرِيقِ أَمَا تَسْتَحْيُونَ وَقَالَ لَعَنَّ اللَّهُ مَنْ لَا يَغَارُ»^۲ «ای اهل عراق! شنیده‌ام که زن‌های شما در راه رفتن، با مردها برخورد پیدا می‌کنند؛ آیا خجالت نمی‌کشید؟ خدا لعنت کند بی‌غیرت‌ها را».

اگر چه غیرت‌ورزیدن مطلوب است؛ اما گاه به عنوان معضلی بزرگ جلوه می‌کند و آن، زمانی است که در موضعی غیر از موضع خود به کار گرفته شود. امام علی علیه السلام استفاده نابجا از غیرت را به عنوان خطر، مطرح می‌کند: «إِيَّاكَ وَالتَّغَايُرُ فِي غَيْرِ مَوْضِعٍ غَيْرَةٍ فَإِنَّ ذَلِكَ يَدْعُو الصَّحِيحَةَ إِلَى السَّقَمِ وَالتَّبْرِيئَةَ إِلَى الرَّيْبِ»^۳ «بپرهیز از غیرت بیجا (و سختگیری نامعقول و احیاناً متهم کردن همسر)؛ زیرا این کار زن پاکدامن را به

۱. محمد بن حسن حرّ عاملی؛ وسائل الشیعه؛ ج ۲۰، ص ۱۶۹.

۲. محمدباقر مجلسی؛ بحار الأنوار؛ ج ۷۶، ص ۱۱۵.

۳. محمد بن حسین شریف الرضی؛ نهج البلاغه؛ ص ۴۰۵.

آلودگی گرایش می دهد».

۳. کمک به همسر

برخی از مردان فکر می کنند که چون در خارج از منزل مشغول کار و تلاشند، وقتی به منزل می آیند؛ دیگر نباید هیچ کاری را انجام دهند و خود را بسیار خسته نشان می دهند. برخی دیگر نیز کار در منزل و کمک به همسر را زشت می شمردند و آن را عار و ننگ می دانند. سیره رفتاری حضرت امیرمؤمنان علی علیه السلام خلاف هر دو دسته بوده است. ایشان با همه مشغله‌ای که در زمان حیات رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله داشت؛ مانند شرکت در جنگ‌های گوناگون، رفتن به مأموریت‌هایی که پیامبر صلی الله علیه و آله او را می فرستاد و...، در کارهای منزل کمک‌کار حضرت فاطمه زهرا علیها السلام بود که نمونه‌های آن، این‌گونه در تاریخ نقل شده است:

امام صادق علیه السلام فرمود: «حضرت امیر علیه السلام هیزم تهیه می کرد، آب از چاه برای منزل می آورد و جاروب می کرد. حضرت فاطمه علیها السلام نیز گندم را آرد می نمود، خمیر می کرد و نان می پخت».^۱ بنابراین کار در منزل برای مرد، عار نیست؛ گرچه از نظر تقسیم کار، به عهده زن می باشد.

۴. تقسیم کار با همسر

یکی از عوامل سعادت و شادابی خانواده، تقسیم کار و تعیین حدود و وظایف زن و شوهر است: «عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِيهِ علیه السلام قَالَ: تَقَاضَى عَلِيٌّ وَعَلَى فَاطِمَةَ علیها السلام إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِي الْخِدْمَةِ فَقَضَى عَلِيٌّ فَاطِمَةَ بِخِدْمَةِ مَا دُونَ الْبَابِ وَقَضَى عَلِيٌّ عَلِيًّا بِمَا خَلَقَهُ قَالَ فَقَالَتْ فَاطِمَةُ علیها السلام فَلَا يَعْلَمُ مَا دَاخِلَنِي مِنَ السُّرُورِ إِلَّا اللَّهُ يَا كَفَّاي رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله تَحْمِلُ رِقَابَ الرَّجَالِ».^۲

«امام صادق علیه السلام از پدرش امام باقر علیه السلام نقل می کند که فرمود: حضرت امیر علیه السلام با حضرت زهرا علیها السلام راجع به تقسیم کار از پیامبر صلی الله علیه و آله نظر خواستند. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: کارهای تا درب خانه به عهده فاطمه علیها السلام و کارهای پشت درب خانه بر عهده علی علیه السلام

۱. محمد بن یعقوب کلینی؛ الکافی؛ ج ۵، ص ۸۶.

۲. حسین نوری؛ مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل؛ ج ۱۳، ص ۴۸.

باشد. حضرت زهرا علیها السلام فرمود: از این تصمیمی که پیامبر صلی الله علیه و آله گرفت و مرا از سر و کار داشتن با مردها بی نیاز کرد، آن قدر شادمان شدم که جز خدا کسی نمی داند».

۵. عدالت بین همسران

اگر چه تعدد زوجات یکی از راههای جدی مقابله با مفسد اجتماعی است، اما شرایط و مقررات خاص خودش را دارد که یکی از آنها، عدالت رفتاری میان همسران است.

قرآن کریم در این باره در آیه سوم سوره نساء، هشدار داده است که اگر نمی توانی عدالت را رعایت کنی، نباید چند زن اختیار کنی. امیرمؤمنان علی علیه السلام، عدالت را دقیقاً میان آنها رعایت می نمود. شبی که نوبت یکی از آنها بود، حتی وضوی خود را هم در خانه او می گرفت؛ یعنی عدالت رفتاری را حتی در وضو گرفتن نیز رعایت می فرمود.^۱

۶. هدیه برای خانواده

یکی از راههای مهم ایجاد عطوفت و مهربانی میان اعضای خانواده و جلب قلوب، هدیه دادن است. حضرت امیر علیه السلام از این نکته مهم نیز غافل نبود. در روایتی از آن حضرت آمده است: «أَطْرَفُوا أَهَالِيكُمْ فِي كُلِّ جُمُعَةٍ بِشَيْءٍ مِنَ الْفَاكِهَةِ كَيْ يَفْرَحُوا بِالْجُمُعَةِ»^۲ «در هر روز جمعه مقداری میوه تازه برای اهل و عیال خود بخرید تا از جمعه خوشنود شوند» (تا نسبت به شعایر اسلامی احترام کرده محبتشان به دین زیاد شود).^۳

۱. محمد دشتی؛ امام علی علیه السلام و اخلاق اسلامی؛ ص ۳۰۴.

۲. محمدباقر مجلسی؛ بحار الأنوار؛ ج ۱۰۱، ص ۷۳.

۳. این مقاله با همکاری پژوهشکده باقرالعلوم علیه السلام آماده شده است.